

Máriacsalád története

(I. rész)

1. Bevezetés

Máriacsalád a szlovákiai Érsekújvár¹ és Léva² között, légvonalban a két település közti távolság első harmadánál, Újkló³ község közelében, Bars vármegye legdélebbi részén, Komárom megyétől két kilométerre található.⁴

Máriacsalád⁵ 1512-ben alapított és a XVII. században újonnan felépített kéttornyú temploma enyhén kifelé domborodó homlokzatával, belül Bergl János⁶ osztrák festő csodálatos freskóival, keletről hozzácsatolt kétemeletes kolostornégyszögével barokk építészetünk igen kiváló alkotása.

Erdőkoszorúza dombok félkörében, egy kis völgy magaslatán festői környezetben épült évtizedeken át, igen nagy műízléssel és óriási költséggel ez a szilárd anyagból készült művészi épületegyüttes, hogy a hosszú évszázadok bomlasztó munkájával dacolni tudjon. Művészi értékeivel magasan felülmúlta korának sablonos alkotásait. Homlokzatának mérsékelt tagozottsága, ívelt oromzatán levő szoborcsoportozata – melynek a közepén pálmafa, tetején holló van, mellette Remete Szent Pál⁷ és Remete Szent Antal⁸ hatalmas szobraival – a budapesti Egyetemi templomra⁹ emlékeztet, amelyet ugyanez a szerzetesrend építtetett. A festői környezetben a kolostor tömeghatása észak felől érvényesült a legjobban, mivel a többi irányból a 287 méteres magasságot elérő dombok elzárják a kilátást. Máriacsalád elzártságával és szinte megközelíthetlenségével magyarázható, hogy még a szakemberek előtt is ismeretlen maradt. Még ma is valódi remetesség. Eredetileg is csak szerzetestelep volt, a későbbiekben pusztá, majd századunkban telepek költöztek ide, ám a számuk ma sem éri el a másfél százat.

2. Máriacsalád alapítása a mohácsi vész előtt (1512–1529)

A magyarok 1526-os nagy nemzeti tragédiáját megelőző évtizedekben az embereket hatalmába kerítette a kapzsiság és az önzés. Az 1500. évi nagy jubileumi búcsú¹⁰ a lelki életben nem hozott megújulást. A nemzet már a Dózsa-féle parasztháborúban¹¹ megnyilvánult. A vallási életet is a közöny és a nemtörődömség jellemzi. Történetíróink közül is sokan igen sötétnek ítélik meg ezt a kort. Az istenfélelem és az örök boldogság elnyerésének vágya már nem lobogott a kései középkor emberének a szeme előtt. A szebb és a boldogabb élet utáni vágy azonban a hibák ellenére is ott szunnyadt a szívek mélyén. Ennek a fényes bizonyossága a máriacsaládi kegytemplom¹² alapítása és a több oldalról történő támogatása is. A máriacsaládi kolostor Magyarország legszomorúbb korszaka előtt létesült, bár alapításának és építésének pontos éve bizonytalan.

Haraszthy Ferenc és sógora, Lévy Zsigmond személyesen jelentek meg a budai káptalan¹³ előtt, és az 1512. május 23-án kelt birtokadomány-levelük szerint nagy alapítványt tettek Remete Szent Pál szerzetesei számára. A szerzeteseknek adományozták a Belleg¹⁴ és Mikola¹⁵ falvakban lévő összes birtokukat és Család¹⁶ nevű pusztájukat. Így terjedelmes művelt és műveletlen föld, erdő, rét, legelő került a szerzetesek kezére. Ezek alapján a pálosok őket tartották kolostoruk alapítóinak.¹⁷

¹ Magyar katolikus lexikon (a továbbiakban: Lexikon) III. 260.

² Uo. VII. 825.

³ Uo. XIV. 501.

⁴ Documenta Artis Paulinorum. A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának forráskiadványai X. 1. füzet. Bp., 1975. 33–48.

⁵ *Kisbán Emil*: A Magyar Pálosrend története. I–II., Bp., 1938, 1940. I. 325.

⁶ Lexikon I. 770.

⁷ Uo. X. 439.

⁸ Uo. I. 305.

⁹ Uo. 722.

¹⁰ Uo. V. 931.

¹¹ Uo. II. 696.

¹² *Verbényi István–Arató Miklós Orbán*: Liturgikus lexikon. Bp., 1988. 116.

¹³ Lexikon II. 78.

¹⁴ Schematismus Tyrnaviensis, SSA, Tyrnaviae, 1938. 215.

¹⁵ Uo. 69.

¹⁶ Uo. 216.

¹⁷ OLDO 22305.

II. Lajos¹⁸ öt év múlva, 1517-ben ezt az adományozást jóváhagyta, sőt, királyi jogait, amelyek Lót községben feküdtek, átengedte a máriacsaládi kolostornak.¹⁹ A szerencsétlen sorsú ifjú király, II. Lajos nagyon kedvelte a pálosokat, akiknek budai főkolostora ekkor a virágkorát élte. A király megszerezte Prágából Remete Szent Pálnak, a rend védőszentjének a fej-ereklyéjét,²⁰ és azt fényes ünnepség keretében egyesítették a szent testével, amelyet Nagy Lajos²¹ király 1381-ben a velencei békekötés²² alkalmával hozatott Budaszentlőrincre.²³ 1523-ban szinte országos zárandoklat ment Budáról a szentlőrinci kolostorba, melyen a király és a királyné, a főpapok és a főurak is részt vettek. A pálosok kegyelettel őrizték II. Lajos emlékét, akinek arcképét a máriacsaládi ebédlő oldalfalára meg is festették.²⁴

De a Haraszthy-féle oklevél nem tünteti fel, éltek-e itt már előbb is szerzetesek, ami elképzelhető volt, mivel a hegyes vidékeken többfelé is remetetelek voltak.²⁵

Haraszthy és Lávay adományai tették lehetővé a kolostor és a templom létrehozását. A pálosok hamarosan hozzáfogtak kolostoruk felépítéséhez. A régi kolostor alapja a mostani helyén volt, bár erre vonatkozóan bővebb adatok nem állnak rendelkezésünkre. A többi pálos kolostorhoz viszonyítva azt kell feltételeznünk, hogy ez is csúcsíves stílusban épülhetett, ám a mainál jóval kisebb méretben.

Máriacsalád hamarosan ismert lett. A környék földesurai gazdag adományokkal támogatták a fejlődő kolostort. Még az alapítás évében a gimesi Forgács testvérek, György²⁶ és Péter átengedték a kolostornak a belegi²⁷ határban lévő halastavat. 1518-ban Somogy István özvegye az enyei házát és nagybecsei földjeit, 1521-ben Cseh János a Bars megyei pusztáját, 1524-ben Zsigmond ludányi áldozópap a házát és a szőlőjét, 1531-ben pedig Derneki Miklós a ludányi szőlőjét adományozta a kolostor szerzeteseinek.²⁸

2. 1. Máriacsalád pusztulása a török háborúk alatt (1526–1686)

Alig épült fel Máriacsalád, a mohácsi vész utáni zavaros idők sok szenvedést zúdítottak a szerzetesekre. Az ország nagy része protestáns hitre tért. A gazdagságra vágyó főurak kedvező alkalmat láttak akkor az egyházi vagyon megszerzésére. A szerzetesek nem is a töröktől, hanem a hatalmaskodó főuraktól szenvedtek a legtöbbet. A máriacsaládi kolostor pusztulásáról az I. Ferdinánd király²⁹ és Oláh Miklós érsek³⁰ által 1550. január 31-én Pozsonyban keltezett, saját aláírásukkal hitelesített eredeti oklevélből értesülhetünk: „*Néhány évvel ezelőtt Balassa Menyhért a Családon felépített kolostorból a szerzeteseket kiűzte, a kolostort pedig leromboltatta és annak három birtokát magának tartotta meg.*”³¹ Ugyanebben az oklevélben a király szigorúan megparancsolja Majthényi Uriel (kb. 1480–1546) lévai várnagynak és katonáinak, minden erővel azon legyenek, hogy a kolostor régi rendje helyreálljon, mert az egyházi vagyon világi célra nem használható fel.

A máriacsaládi kolostorból elűzött szerzetesek a Nyitra megyei felsőelefánti³² kolostorban találtak menedéket, és birtokaikat is innen kormányozták, amennyire az akkori nehéz körülmények megengedték. Ettől az időtől kezdve az 1700-as évekig már nem laktak pálosok Máriacsaládon, de a kolostor jogilag nem szűnt meg, csak beleolvadt a felsőelefánti kolostorba. A szerzetesek birtokaikról és jogaikról soha nem mondtak le, szakadatlanul és szívósan pereskedtek, és harcoltak az önkényeskedő főúri zsarnoksággal szemben.

¹⁸ Lexikon VII. 611.

¹⁹ OLKO A. P. Chalad fasciculum, in: 18. és 19.

²⁰ *Verebényi–Arató* i. m. 67.

²¹ Lexikon VII. 608.

²² Uo. XIV. 935.

²³ Uo. XIII. 98.

²⁴ *Eggerer András*: Fragmentum panis Corvi Protoeremitici. Bécs, 1663. 284.; *Kisbán* i.m. 160.

²⁵ Lexikon XI. 555.

²⁶ Uo. III. 19.

²⁷ Uo. III.

²⁸ *Némethy, Ludovicus*: Series parochiarum et parochorum Archi-dioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum MCCCXCIV. Strigonii, 1894. 9.

²⁹ Lexikon III. 607.

³⁰ Uo. VII. 901.

³¹ OLKO A. P. Chalad fasciculum, 3 n. 5.

³² Lexikon III. 576.

I. Ferdinánd király 1554. március 3-án kelt parancsa szerint, melyet az akkori lévai várnagyhoz intézett, a felsőelefánti szerzetesek használhatják a mádi házukat és szőlőjüket, amíg Máriacsaládra visszatérni nem tudnak.³³

I. Ferdinánd mindig jóindulattal volt a pálosok iránt. Az 1555. május 16-án Bécsben kelt oklevél szerint a király Lévai János gyámjának, Thurzó Ferenc nyitrai püspöknek³⁴ a közbenjárására megparancsolja, hogy Garammikolát, amelyet még mindig Balassa Menyhért birtokol, a szerzeteseknek adja át.³⁵ A következő évben, 1556. október 26-án a király újabb rendeletet adott ki Balassa Menyhért ellen, aki még mindig nem adta vissza a birtokolt szőlőt.³⁶ Az elefánti szerzetesek tiltakoznak Angyal Dávid ellen, mivel az a Barsfüss³⁷ helységben lévő szőlőjüket, amelyet Henzelffy adományozott a kolostoruknak, még mindig birtokolja.³⁸ Körülbelül 100 évig tartott a birtokper, amely a pálosok és a Balassa család között folyt. Végül Balassa Bálint és Skotnitzky Alfonz elefánti pálos vikárius békésen megegyeztek.³⁹ II. Mátyás 1610-ben kelt rendelete szerint Csatát, Gémet, Garammikolát, Belleget visszaadja a pálosoknak.⁴⁰

Kolonios Szigfrid, a végek generálisa, Érsekújvár főkapitánya 1612-ben a négy falut a király parancsára átadja a rendfőnököknek és megtiltja, hogy jogaikban őket bárki háborgassa.⁴¹

Az 1600-as évekből több magyar nyelvű levél maradt fenn, amelyekből bepillantást nyerhetünk az akkori állapotokba. Koháry Péter bérelte akkor a családi kolostor egyes birtokait. Zaicz János rendfőnökhöz intézett levelében, melyet a bellegi „árenda” ügyében írt, értesíti a rendfőnököt, hogy a földeket a folytonos török portyázások miatt nem tudta bevetni, de továbbra is vállalja az oltalmat a többi jöszáért, amiért mitrovicai és bellegi dézsmát kíván.⁴²

A pálosok jobbágyaitól is maradt fenn számos levél. Ezek is mind birtokügyekkel foglalkoznak. Érdekes a kőhígyarmati bérlők 1614-ből fennmaradt aláíratos hangú levele, melyet Zaicz János⁴³ rendfőnöknek írtak Elefánta, a Szent János-kolostorba. Külső címzése: „*az nagyságod Fráter Jánosnak Garam Mikolaiak Urának nekünk Jézus Krisztusban igaz hitünkben lelki atyánknak Szent Jánosban nagy Böcsülettel adassék Mikófalváról*”. A levélben is „*lelki böcsületes atyánknak*” szólítják a rendfőnököt, és azt kéri tőle, hogy a bérletet évi 6 forintra 3 forintra engedje le, tekintettel „*igaz pápista hitükre, nagy inségükre és nyomorúságukra*”.⁴⁴

A XVII. század közepének zavaros időszakában gyakoriak voltak a jobbágyszökések. A földbirtokok a munkások hiányában keveset hoztak, ezért a föld jobbágy nélkül nem is jelentett értéket. Ha a szökött jobbágyokat elfogták, visszavitték őket eredeti munkahelyükre. A pálosok emberséggel bántak a jobbágyaikkal, ezt igazolja a Bellegen lakó Reghi György szökött jobbágy nyilatkozata is 1641-ből. „... *a szent szerzettel szemben ugyan hálátlan voltam és a szörnyű büntetést, úgy mint földesuraim ellen lázadó jobbágy megérdemeltem vala*”,⁴⁵ de nem büntetést, hanem szabadságot kapott.

2. 2. Máriacsalád újjáépítése (1686–1786)

Magyarország az 1700-as évek elején csendes, hallgatag ország volt. Az évszázados várak, templomok omladékait zöld repkény, iszalag lepte el. A törökök 1686. évi kiűzése után az egykor virágzó területeken kietlen sivárság uralkodott. A dombvidékeket erdők, a szántóföldeket gaz és vadvizek uralták. Az ország két és fél millió lakója, mint a megbolydult hangyaboly, megindult északról dél fele, a kipusztult lakosság helyére. A kíméletlen adóterhek megszüntetése és a helyzet javítása érdekében II. Rákóczi Ferenc szabadságharcot folytatott. De a szatmári béke⁴⁶ után még sokáig kellett várni, amíg

³³ OLKO A. P. Chalad fasciculum, 6 n. 3.

³⁴ Lexikon IX. 906.

³⁵ OLKO A. P. Chalad fasciculum, 3 n. 6.

³⁶ Uo. 6 n. 4.

³⁷ Schematizmus... i. m. 215.

³⁸ OLKO A. P. Chalad fasciculum, 8 n. 2.

³⁹ Uo. 3 n. 20.

⁴⁰ Uo. 1 n. 21.

⁴¹ Uo. 1 n. 29.

⁴² Uo. 3 n. 4.

⁴³ *Kisbán* i. m. II. 436.

⁴⁴ OLKO A. P. Chalad fasciculum, 3 n. 7.

⁴⁵ Uo. 1 n. 24.

⁴⁶ Lexikon XII. 614.

Máriacsaládra a hosszú zsibbadás után új élet virradt. Az 1720-as évek elején ugyanis Máriacsalád még mindig az elefánti kolostorhoz tartozott.⁴⁷

Ebben az időben még nem létezett közbiztonság. A rendezetlen helyzetben a szerzeteseknek nagyon sok kellemetlen ügyük volt. Ökreiket kifogták a szekérből és elhajtották, szénájukat ellopták, fájukat kivágták, embereiket megverték, megkötözték és fogva tartották. Sok zavart okozott az is, hogy a környék lakói a földjeiken keresztül-kasul utakat nyitottak.⁴⁸ Újlót és Belleg között a kényes határkérdést Házi Endre⁴⁹ szerzetes intézte el 1763-ban.⁵⁰

Buda felszabadulása után hatalmas építőmunka indult meg, hiszen kétszáz év mulasztását kellett pótolni. A pálosok a felszabadulás után először a régi birtokaikat szerzik vissza. Máriacsaládot Ghimessy Forgách Simon bérelte, de a magyar tartomány vezetősége elhatározta, hogy 1711-ben felépítteti Márianosztrát, a Nagy Lajos király által alapított híres kolostort, és ideiglenesen a máriacsaládi birtokaikat is (Csata, Gyékényes, Belleg, Garammikola) ehhez a kolostorhoz csatolják. Nádasdy László⁵¹ pálos szerzetesből lett csanádi püspök a mádi⁵² szőlőhegyen Nyulastó nevű értékes szőlőjét a családi kolostorra hagyta. A pálosok szeretnék visszaszerezni a régi kolostoraikat is, a Pécs melletti szentjakabhelyi kolostort, a Boldog Özséb által alapított pilisszentkereszti kolostort és a budaszentlőrinci híres kolostoruk helyét is, ám ez nehézségekbe ütközött. Ebben az időben épültek újjá Márianosztra, Sajólád, Diósgyőr, Pécs, Pápa, Nagyvárad, Pást, Sasvár, Nagyszombat pálos kolostorai, és most már végre gondolni lehetett a máriacsaládi kolostor felépítésére is.

Hosszas várakozás után 1749-ben hozzákezdtek Máriacsalád újjáépítéséhez. Augusztus 12-én Forgách Pál⁵³ nagyváradai püspök, a rend konfráttere tette le az alapkövet Fejér Pál⁵⁴ pálos provinciális kezdeményezésére. A templom és a kolostor építése az első évtizedben jól haladt. Először a kolostor északi szárnya készült el az ebédlővel és a konyhával, 1767-ben. A következő évben a kolostor keleti részén felépítik a majort, 5 szobával és termekkel, amit a bellegi birtokuk jóvedelméből és Balogh Magdolna gazdag adományaiból fedeztek. A munka ekkor már lassan haladt. Csúpan 1772–1774 közt folytak nagyobb szabású intézkedések. A forgalomtól elzárt vidéken a hatalmas épület méteres falaihoz rengeteg építőanyag, kő, téglák és fa kellett, amelyeket a rossz utakon nehezen lehetett odaszállítani. A templom alatti kriptá egyik ablakának a kőbélésébe az 1761-es évszám van bevésve, de a templomépület csak 1773-ban készült el. Ekkor már az északnyugati kolostor épületszárnya is állott, és a szerzeteseknek alkalmas otthont nyújtott. A földszinti tágas ebédlő, felette pedig az ugyanolyan nagyságú könyvtárterem már teljesen kész volt. A templom mögötti sekrestye művészi értékű szent edényekkel és miseruhákkal volt ellátva. Már gazdaságilag is jobb helyzetben voltak, Gyékényesen és Garammikolán kőből épült fogadóik voltak.⁵⁵ A templomot 1782-ben P. Esterházy Pál⁵⁶ pécsi püspök, előbb pálos szerzetes szentelte föl.

A szépen elkészített máriacsaládi kolostor 1784. május 29-én fényes összejövetel színhelye volt. Itt zajlott a magyar rendtartományi főnök választása, bár a rend legkiválóbb tagjai akkor még nem sejtették, hogy utoljára találkoznak itt. Az összejövetelen 27 magyar kolostor küldöttje volt jelen. Itt voltak a kiérdemelt tartományfőnökök a titkáraikkal és a négy tartományi tanácsos, a rendházak perjeleikkel, a teológiai doktorok és tanárok, valamint az egyes kolostorok küldöttei. Az összejövetel célja az volt, hogy megválasszák az új tartományfőnököt és a rendházak perjeleit, a rend vezetőségét, a tanárokat, az újoncmestert és a rend teljes tisztikarát. II. József kalapos király a pálos rend belső szervezetét is megváltoztatta. A rendfőnök hatalma csak tiszteletbeli állást jelentett. A tanácsadó testületnek sem volt már különösebb hatásköre. A pálosok tartózkodtak az újszerű változásoktól, ezért Gindl Gáspár⁵⁷ teológiai tanárt választották meg újra tartományfőnökké, aki már 14 éve intézte a magyar rendtartomány ügyeit.⁵⁸

⁴⁷ *Kisbán* i. m. I. 196.

⁴⁸ OLKO A. P. Chalad fasciculum, 2 n. 46.

⁴⁹ *Kisbán* i. m. II. 464.

⁵⁰ OLKO A. P. Chalad fasciculum, 2 n. 61.

⁵¹ Lexikon IX. 427.

⁵² Uo. VIII. 222.

⁵³ Uo. IX. 564.

⁵⁴ *Kisbán* i. m. II. 438.

⁵⁵ *Streszka Márton: Annalium ordinis S. Pauli [az 1725–1775 VIII. 9. rendtörténete]* 366, 371.

⁵⁶ Lexikon X. 770.

⁵⁷ *Kisbán* i. m. II. 438.

⁵⁸ *Császár Elemér: A Pálos Rend feloszlata. I–II. Századok XXXV. (1901) IV. füz. 310–331; V. füz. 412–429.*

2. 3. A máriacsaládi kolostor feloszlata és a szerzetesek elűzése (1786)

II. József trónra lépése után minden évben megszüntetett egy-egy szerzetesrendet. A szigorú szemlélődő rendeket, a kamalduliakat, a karthauziakat, karmelitákat, trinitáriusokat, Ágoston-rendieket sorra eltörölte, és azok azóta sem tértek vissza Magyarországra. A király célja az volt, hogy a világi papság számát gyarapítsa az elszaporodott szerzetesekkel szemben.

A magyar pálos rendnek⁵⁹ akkora volt Magyarországon a hatalma, hogy a császár kezdetben gondolni sem mert a feloszlatusukra. 1786. február 7-én mégis aláírta a birodalom területén élő pálos kolostorok feloszlatusát, és ezzel Máriacsaládot is halálos csapás érte. Március 20-án váratlanul érkeztek meg Máriacsaládra a királyi biztosok, Simonyi Farkas, Bars vármegye alispánja és Hagen Antal verebélyi sótiszt. A királyi biztosok Kardos Lukács perjelt és 6 rendtársát, a mit sem sejtő szerzeteseket az ebéd-lőbe hívták. Majd Bilniczky Anselm, Balonyi Julián, Zsiger Menyhért, Kiss Özséb, Dudási András, Pobuda Vencel fogadalmas szerzetesek⁶⁰ és áldozópapok előtt kihirdették a császár rendeletét, mely szerint rövid időn belül el kell hagyniuk a kolostort, és szerzetes ruhájukat le kell tenniük. Ha akarnak, augusztus 20-áig még együtt maradhatnak – szólta a döntés. A ház összes kulcsát magukhoz vették, összeírták a rend ingó és ingatlan vagyonát, és erről pontos leltárt készítettek.⁶¹ A későbbiek során a máriacsaládi kolostor javait elkótyavetyélték, az értékeiket széthordták.⁶²

2. 4. A pálos rend visszatelepítésének két eredménytelen kísérlete Máriacsaládra (1863, 1939)

A máriacsaládi kolostor visszaállítására a XIX. század második felében, 1863-ban történt meg az első kísérlet. Szcitovszky János⁶³ hercegprímás, a rend igazi barátja és jótevője Péli-földszentkeresztre⁶⁴ 6 pálos atyát telepített, 2 rendi növendéket pedig az esztergomi szemináriumban taníttatott. A kultuszkormány ebben az időben egyházi célra átengedte a hercegprímásnak a máriacsaládi templomot és kolostort, aki viszont a pálos rendnek ajánlotta azt fel. A pálosok köszönetüket fejezik ki a felajánlott kolostorért és a hercegprímásnak a jóindulatú támogatásért. A rend megbízottjai, Hávelshky Eusztách és Sztolározik Romuald pálos atyák, valamint Szcitovszky hercegprímás és Zalka János⁶⁵ kanonok között 1863. december 14-én és 18-án megvalósult tárgyalás azonban nem hozott Máriacsaládra nézve kedvező elintéztést. Szcitovszky hercegprímás 1866-ban elhunyt, és utóda, Simon János érsek még az elődje felajánlásait is visszavonta, így a pálosok az érsek velük szemben alkalmazott fukarsága miatt csalódotan térnek vissza Lengyelországba.⁶⁶

Dr. Szabó László tanár 1934-ben, majd 1938-ban tanulmányúton járt a Felvidéken. Szomorúan látta a pusztulásnak indult Máriacsalád épületeit. Több cikket és értekezést is írt a napilapokban a műemlékek megmentéséért.⁶⁷ Az Érsekújvári Prohászka Kör 1940. évi június havi gyűlésén Szabó előadást tartott Máriacsalád történetéről, és a kör tagjai vele együtt közös kiránduláson is részt vettek. Nagyfalusi István újságíró terjedelmes cikkben számol be Máriacsaládról és a szóban forgó kirándulásról az *Érsekújvár és Vidéke* c. helyi lapban. Ifj. Kurucz László pedig a *Búvárban* értekezett Máriacsaládról. Ugyanekkor Varju Vendel⁶⁸ érsekújvári káplán felvételeket készített az épületekről.

Szabó László felkérésére Lux Kálmán⁶⁹ műegyetemi tanár és fia, Lux Géza⁷⁰ építészmérnök a Műemlékek Országos Bizottsága részéről, valamint Besenyő Gyula⁷¹ pálos rendfőnöki megbízott kiszálltak a helyszínre, hogy felméréseket végezzenek az épületek alapfalairól és felvételeket készítsenek az épületek egyes részéről. A felvételek és alaprajzok Lux Kálmán hagyatékából az Országos Műemlék

⁵⁹ Lexikon X. 484.

⁶⁰ *Kisbán* i. m. II. 442.

⁶¹ Uo. 424.

⁶² *Dalmady Győző*: A máriacsaládi kolostor elégése. Vasárnapi Újság X. (1863) 29. sz. 258.

⁶³ *Beke Margit*: Esztergomi érsekek 1001–2003. Bp., 2003.

⁶⁴ Lexikon X. 807.

⁶⁵ Uo. XV. 487.

⁶⁶ *Acta provinciae Paulinorum*. Tomus 21. 512, 519.

⁶⁷ *Szabó László*: A visszatért Felvidék pusztuló műemléke Máriacsaládon. A „Patrona Hungariae” ősi kegytemploma magtár. Nemzeti Újság 1939. febr. 5. 20.; *Uő.*: Mentsük meg a Máriacsalád kegytemplomot! Új Nemzedék 1939. márc. 2. 2.

⁶⁸ *Beke Margit*: Az Esztergomi Főegyházmege papsága 1892–2006. Bp., 2008. 780.

⁶⁹ Lexikon VIII. 208.

⁷⁰ Uo. 208.

⁷¹ *Kisbán* i. m. II. 7.

Felügyelőség birtokába kerültek, és az értékük roppantul megnőtt, mivel napjainkra már csak ezek tanúskodnak a máriacsaládi kolostor szépségéről és értékéről.

Lux Kálmán terveket is készített, és az akkori kultuskormányánál lépéseket is tett annak érdekében, hogy az épületeket az eredeti rendeltetésüknek adják át. A Műemlékek Országos Bizottsága végül a máriacsaládi kolostort műemlékké nyilvánította és védelmébe vette. A pálos rend megbízottja átnyújtotta a kultuskormányának a rend kérését, miszerint a máriacsaládi kolostort a mellette lévő területtel együtt a rend újoncnövendékei számára adja át. A kérésükhöz csatolták 30 környékbeli szlovák ajkú lakos kérvényét is, az aláírások megszerzésén a boldog emlékü Pekarik Ferenc újlóti molnár időt nem kímélve fáradozott. A fokozódó háború és az egyre gyakoribb légitámadások ideje azonban nem kedvezett a pálosoknak, így ügyük nem került elintézésre. A kormány a kolostorhoz tartozó kb. 500 hold földet az ottani cselédeknek és a Naszvad⁷² községtől odatelepített 14 családnak adta haszonbérletbe. A telepek a kolostor földszinti helyiségeibe szállásolták be magukat. Az épület keleti szárnyában tantermet rendeztek be, és tanítói lakást alakítottak ott ki. Ez volt a máriacsaládi kolostor visszaállítására tett második és egyben utolsó kísérlet.

Az 1940-es évektől kezdve, a háborús idők ellenére, Máriacsalád idegenforgalma –Érsekújvár és a környék községei részéről való érdeklődésnek köszönhetően – erősen fellendült. A helyi lakosok és a turisták részéről is feltámadt az igény a refektórium festményeinek restaurálására és kápolnává való átalakítására. Az érsekújvári Prohászka Kör engedélyt kapott a Műemlékek Országos Bizottságától, hogy a refektóriumot szakaszonként restaurálhassa és kápolnává alakíthassa át. A kör vezetője Deéd Ferenc⁷³ festőművészt bízta meg a freskók restaurálásával. A művész felvételeket készített a freskókról, a munkát azonban a II. világháború megakadályozta. A szép tervek így ezúttal sem valósulhattak meg.

3. Máriacsalád a múlt századokban

A máriacsaládi templom és kolostor több mint három évtized után készült el. 1781. február 9-én a szentelési szertartást a főpapi jogokkal felruházott rendfőnök, Ordódy Károly⁷⁴ végezte el. Az épület a pálosok rendjének eltörlése után is eredeti állapotában maradt fenn és a Vallásalap⁷⁵ tulajdonába került.

Az 1862 júniusának végén támadt tűzvész az épület teljes tetőzetét elpusztította. Az, hogy a csonkulás nélküli épületekről megközelítőleg pontos leírást adhatunk, annak köszönhető, hogy Szokoly Viktor a *Vasárnapi Újság* 1860. évfolyamában⁷⁶ – bár nem teljesen élethű, ám – szép rajzot és az akkori állapotnak megfelelő leírást is adott. A rajz délnyugati irányból mutatja be a délre néző, szabadon álló, egyhajós, kéttornyú barokk templomot, melynek főhomlokzatához 9 ablaktengely szélességű, kétemeletes kolostor csatlakozik, s ennek keleti és északi épületszárnyai négyszögű udvart zárnak körül. Az épületnégyszög nyugati szakaszát – bár nem egész terjedelemben – a templom foglalja el. A szentély külső falához csatlakozó sekrestye és fölötte az oratórium egyemeletes épülete alacsonyabb tetővel kapcsolódik a kétemeletes északi kolostorszárnyhoz. A templom oldalhomlokzata a főhomlokzat övpárkányával azonos magasságban zárul, és lizénákkal öt mezőre van tagolva, minden mezőben egy-egy ablakkal, amelyekből kettő a szentélyt, három pedig a hajót világítja meg. A délnyugati torony tömör hasábjá, melynek belső fala közös a hajó falával, egész testével kiszökik a templom oldalhomlokzatából.

A máriacsaládi kolostor és templom
(Vasárnapi Újság 1860. 36. sz. 432.)

⁷² Schematismus Strigoniensis, Strigonii, 1943. 113.

⁷³ Deéd Ferenc (Dex Ferenc) (Kéty, 1901– Bécs, ?) festő, grafikus, restaurátor. Művészeti tanulmányait a budapesti Képzőművészeti Főiskolán kezdte, Bécsben, majd a Collegium Hungaricum ösztöndíjasaként 1928-29-ben Rómában folytatta. Mestere: Réti István. Pozsonyban működött, majd Bécsben telepedett le. 1927-ben szerepelt az assisi nemzetközi kiállításon. Ugyanebben az évben grafikai mappája jelent meg itáliai témákról. Részt vett a községi Szent Jakab-templom freskóinak feltárásában. Művei találhatóak a pozsonyi és az assisi múzeumban.

⁷⁴ *Kisbán* i. m. II. 469.

⁷⁵ Lexikon XIV. 721.

⁷⁶ *Szokoly Viktor*: Máriacsalád. Vasárnapi Újság VII. (1860) 36. sz. 432–433.

A szóban forgó rajz az oldalhajó középső mezőjének földszintjén lévő vasajtót is ábrázolja, amely a sírboltba vezet. A sírbolt vasajtaja feletti feliratot egy halálfej kettéosztja: *Beati mortui – qui in Domino moriuntur. A.P.C. 14. VS 13.* A rajz a sírbolt négy ablakát is szemlélteti. Nem látszik jól azonban a rajzon a torony letompított sarkain levő kettős lizéna. A templom oldalhomlokzatain is párosak a lizénák. Az illusztráció legnagyobb hiányossága azonban az, hogy a templom széles főhomlokzatának emeleti szakaszát a rajzoló egészen összezsugorította, pedig a tornyokat nagy félköríves ablakok törik át, amelyek a rajzon egészen elsikkadnak. Ablak helyett két négyzet alakú kis vakablakot rajzolt oda az illusztrátor. A főhomlokzat legnagyobb díszét, a szoborfülkébe helyezett Madonna-szobrot és a fölötte magasan ívelt oromfalon álló szoborcsoportozatot, valamint a két szent remete szobrát is szemlélteti a rajz. A tornyok magas harangház-emeletei a főpárkány felett egy emeletnyi magasságban emelkednek ki, minden oldalon félköríves nagy ablakokkal vannak áttörve, óraíves párkánnyal zárulnak, és csak egyszerű, ideiglenesnek szánt lapos gúlisasakokkal voltak fedve. A tornyok élei erőteljes oszlopokba ékelődtek. Díszes fejezetekkel voltak ellátva, vak árkádívakkal kapcsolódtak egymásba. Az illusztráció legfőbb értéke, hogy a ritkán alkalmazott, szinte páratlanul álló oszlopos tornyokat a rajz megörökítette.

Szokoly Viktor szemtanú a *Vasárnapi Újság* 1860. évi 36. számában következőképpen írta le a máriacsaládi kolostort: „*A zárda roppant négyszögű, négyszárnyú, kétemeletes épület, mintegy 150 ablakkal. A földszint és első emelet egyes cellái és termei jó állapotban vannak s talán még több évszázad lassú romlásának ellent állnak. Azonban a második emelet falai a rossz, az eső s szél dulásainak szabad bemenetet engedő tetőzet miatt omladoznak, hasadoznak. Az első emelet egy részét az akkori bérlő és családjá laktá. Rémes lakás ezen fenyőerdő körítetté magányba helyezett kolostorban. Az emelet többi része szemtáru (granárium) s a második emelet a tetőzettel baglyok és denevérek tanyájául szolgál. Az első emelet folyosója egyenesen a toronyba s innen az egykor díszes orgona roncsaival ellepett rostélyos karzatra vezet, hol hajdan a honi tudomány és művészet érdekében annyit fáradozott kegyes pálos atyák áhitatos hajnali és esti Ave-jukat énekelték. A karzatról megragadó, de szomorú látvány tárul elénk, a templom egyetlen tágas bizanti (= cseh boltozatos) stílusban épített hajójába. A márvány mozaik padlózat megroncsolva, a padok a szomszéd faluk templomába hurcolva, a szomszéd falak oltáraktól megfosztva, a hármás kúpboltozat megrepedezve, a párjukat ritkító gyönyörű freskók a hozzájuk fért nedvességtől részint elmosódva, részint az időnként lehulló vakolat által megroncsolva.*” Hozzáteszi még a cikkíró, hogy a hívek helyett most denevérek és csipogó verebek szállingóznak a templomban. A főoltárt ékességeiktől megfosztották. Azért évenként egyszer, augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján⁷⁷ a szomszédos lóti⁷⁸ lelkész szokott itt nagymisét tartani. Ekkor még nagyszámú zárándoksereg érkezett a máriacsaládi búcsúra. A főoltár fölött nyomorult mázolvány éktelenkedett, amely „*méltatlan társa volt a fenséges régi festményeknek*”. Szokoly az épület leírásakor megemlítette, hogy a máriacsaládi kolostor utolsó szerzetese néhány évvel ezelőtt kegyelemkenyéren tengődve halt meg Kislóton. Majd a továbbiakban azt írja: „*Országunk hercegprimása két év előtt a templomot omladozó állapotából némileg helyre akarta állítani, de hiányzott – a költség! Mikor lesz arra költség? Ez az idő titka! Villámcsapás vagy égi csapás bármikor romokká teheti e művészi emlékünket. Ha tehát fenntartására mást nem tehetünk, álljon legalább e lap emlékei közt.*”

Szokoly megkondította a vészharangot az épületegyüttes megmentéséért, de nem történt semmi. Pedig az aggodalmi indokoltak bizonyultak. Ám a gazdagnak hitt Magyarország vezetősége nem tudott akkora összeget előteremteni, hogy az épület állagát megóvják.

Nem egészen két év múlva, 1862. június végének egyik borzalmas éjjelén hatalmas tűzvész pusztított, mely az épület tetőzetét elhamvasztotta. A következő évben Dalmady Győző költő a *Vasárnapi Újságban*⁷⁹ számolt be a tűzvészről: „*Maga a kolostor és a templom leégve, kísérteties rémként áll a régi helyén s a magányérzet, mely mindenkit megszáll, midőn a közelében jár, még nyomasztóbbá teszi. A tűz a tűz a mellette levő istállóból éjnek idején jött ki s a szél a lángokat csakhamar a kétemeletes kolostor tetőzetére s onnan a templomra dobta. Egy perc alatt minden lángban állott. A kolostor gyenge padlója a lezuhanó tetőt nem bírta meg, minek következtében a második emelet is majdnem mindenütt leégett. A templomnak freskóktól ragyogó boltozata azonban megmaradt, csak repedései sokasodottak meg. A tornyok végig égtek, a harangok lehullottak. Nincs remény, hogy e tisztas hajlék megújíttassék, bár azért ha egyéb nem, a szép freskók valóban megérdemelnék. Pár év múlva összeomlik a szép boltozat.*”

⁷⁷ Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium. II. Bp., 1977. 176.

⁷⁸ Schematismus Strigoniensis i. m. 96.

⁷⁹ Dalmady i. m.

4. A máriacsaládi templom és kolostor leírása

Az 1867. évi végzetes tűzvész a máriacsaládi templom és kolostor képét külsőleg és belsőleg is megváltoztatta. A hazánkban páratlan, szinte egyedülálló oszlopos toronypárokat majdnem a zárópárkányig lerombolták, ugyanúgy a kolostor második emeletsorait is mindegyik szárnyon ledöntötték. A megrongált templom boltozatait is lebontották, így egyházi jellege végleg megszűnt. A templom belső terét kétszintesre képezték ki, és gazdasági célra használták. A főoltár hátépitményét az eredeti oltárkép nélkül megtartották a helyén, mert olyan szilárdan volt megépítve, hogy csak nagy fáradtsággal és munkával lehetett volna eltávolítani. Az egykori templom nyugatra néző öt félköríves ablakát is befalazták, és pótlásukra jóval lejjebb, a földszinten és az első emeletnek megfelelő részen öt-öt kisebb méretű négyszögű ablakot vágtak, amivel a templom baloldali freskóit tönkretették.

Az egykori templom torony nélküli főhomlokzata még megcsonkultan is tetszetős maradt. A nagy hozzáértéssel és művészi igénnyel elkészített kimagasló teljesítmény építészeti arányosságainak gyönyörű egységével és a díszítőelemek gazdagságával még ezen a félreeső helyen is ámulatba ejtette a szemlélőt. Az ajtók és ablakok bélésai is köből faragott, finom csipkekeretek, amelyek nemes ízlésről tettek bizonyosságot. Borovskyy Samu Magyarország vármegyei és városai című sorozatának Bars vármegyei kötetében láthatjuk a máriacsaládi templom csonka főhomlokzatát, amely megmaradt eredetiségében, csak a kórus nagyablakát falazták be. Íves oromzatán a jellegzetes szoborcsoportozattal, pálmafa, a tetején hollóval, mellette jobbról-balról fekvő oroszlánnal, Remete Szent Pál és Szent Antal lendületes szobraival, melyek mozdulatlanul türték az évszázadok viharait, hogy aztán a későbbi évtizedekben elpusztuljanak.

Ennek a szoborcsoportnak a mását megtalálhatjuk a budapesti Egyetemi templom (volt pálos templom) oromzatán. Elképzelhető, hogy ugyanaz a mester készítette mind a két helyen. Kétszáz év elteltével azonban a budapesti szobrok állaga már olyan rossz állapotba került, hogy 1962-ben újra kellett faragni azokat. A remete szentek emberi alakos szobrai két-két darabból állnak, s egy-egy darab 45 mázsát nyom, az oroszlánok is 20–20 mázsásak, azaz a pálmafával együtt egyenként kb. 20 mázsa súlyt tesznek ki. Még manapság is nagy gondot okoz a kivitelező vállalatnak a szobrok helyreillesztése, hát még 200 évvel ezelőtt mekkora teljesítmény lehetett ez a munka. A máriacsaládi templom a budapesti pálos templomnak ikertestvére. A homlokzat tagolása, tereosztása, mértéktartása, díszítése majdnem azonos. Nagy a külső hasonlatosság, de a felületes szemlélőnek a belső szerkezeti felépítés és az alaprajz is azonosnak látszik. A pillérek és a párkányok alkalmazása is olyannyira megegyezik, hogy közös tervezőt vagy kivitelezőt feltételez. Pedig Máriacsalád nem másolat, eredetiségét több tény is bizonyítja.

A máriacsaládi templom szentélye ma (A szerző felvétele)

A máriacsaládi templom főhomlokzata nem követi a barokk templomok szokásos elrendezését, ahol a tornyok beleékelődnek a hajóval azonos szélességű homlokzatba, mint a pesti pálos vagy a budai Szent Anna-templomnál látható, hanem a hajóval azonos szélességű homlokzat mellé simulnak a tornyok, úgy, hogy a belső falaik közösek. A homlokzat melletti toronyelrendezés különösen azoknál a pálos templomoknál fordul elő, amelyeket Vépi Márton⁸⁰ pálos szerzetes tervezett (Sasvár, Nagyvárad, Pécspálos temploma).

A főhomlokzat jellegzetessége, hogy a tornyok közötti középső rész enyhén kifelé domborodik, és a főhomlokzat síkszerűségének megszűnésével igen előnyösen fokozódik a fény és az árnyék hatása. Az egri egykori minorita és az esztergomi vízivárosi templomoknál a kifelé való ívelődés sokkal erőteljesebb, itt mértéktartóbb, a budapesti pálos templomnál pedig szerényebb, alig észrevehető.

A máriacsaládi templom homlokzatát erős horizontális tagolást adó, széles párkányok osztják földszinti és két emeleti sorra, amelyek fölött a középrész félköríve timpanonnal zárul (a pesti pálos templom timpanonja háromszögű). A homlokzati középmezőt páros, a legöböljött sarkú tornyokat emeletenként megújuló ionfejezetekkel ellátott lizénák szegélyezik.

⁸⁰ *Kisbán* i. m. II. 51.

A középrész földszintjén kosárvés záródású, vállkövel és zárókövel kialakított kapu nyílt három lépcsőfokkal a talajszint fölött, mellette két oldalon, lábazon álló, egyenes tartóoszlopokkal, amelyeket ívesen hajlított párkány kapcsolt össze. E szerényebb kivitelezésű, már klasszicizáló főkaput nem lehet párhuzamba állítani a budapesti Egyetemi templom művészi kapujával. A kapu mellett, a toronymezők földszintjét kőbéléssel ellátott, álló kis ovális, ún. ökörszem ablakok törik át, ugyanúgy a nagyváradi egykori pálos templomot is, amelyet Vépi Márton tervezett. A főkapu fölött a kórus fényforrásául szolgáló, nagyméretű, félköríves szemöldökpárkánnyal ellátott ablak helyezkedik el, amely azonos méretben és szinten a tornyokon is, sőt, a második emeleti tornyokon is megismétlődik, de csak a déli részen. A délnyugati letompított sarkú torony párkányokkal és lizénákkal tagozott tömör hasábját a másik két oldalon már nem törik át ablaknyílásokkal.

A 23,70 méter szélességű templomhomlokzat fő motívuma a második emelet középrészén a félköríves záródású szoborfülkében felhőkön ülő Szepőlótenül Fogantott Madonna mozgalmas szobra, a feje fölött libegő égi koronát tartó két gyermekangyal-szoborral. A fülszele fölött, az íves timpanon mezejében lévő koronából két ágra oszló, gyönyörűen faragott csipkefüggöny lógott a fülsze két oldalán. A szoborfülsze keretelése igen munkaigényes faragással készült, és a félköríves timpanon területének nagy részét betöltötte. A hihetetlen ügyességgel és ízléssel alkotott földszítés az ország legszebb, legművészebb elemű munkája, és sajnos műépítészetünk fájdalmas vesztesége.

A templom lerombolása után a keretelés, az angyalok és a korona nélküli Mária-szobor megmaradt, és az újlóti templom déli falánál egy ionfejezetű pillérre állították föl.

A lábazati, öv- és koszorúpárkányok, oszlop- és pillérfejezetek, az ajtó- és ablakkeretelések szemöldökpárkányokkal együtt időtálló, kemény mészköből készültek, és az oromzati szobrok kivételével meglehetősen jó karban állottak.

A templom 36,30 méter hosszú és 12,60 méter széles egyhajós belső tere háromszakaszos hajóból, a két torony által közrefogott előcsarnokból, s a felette levő orgonakarzatból, valamint a keskenyebb, 10,20 méter széles és 11 méter hosszú kétszakaszos szentélyből állt. A szentély hátfala sarkainál erősen le van kerekítve, egyenes záródású, a felületes szemlélet alapján ívesnek látszott. Az előcsarnok egyetlen kosárvéses árkáddal nyílt a hajóba, felette alul derékmagasságú, tömör falú mellvéd, felül pedig fából faragott rostélyos orgonakarzat volt. A hajót páros kompozit pillérkötegeken nyugvó, széles hevederek osztották három cseh boltozatos, de nem egyenlő szélességű mezőre. A középső 6,40 méter, a szélsők pedig 4,80 méter szélesek. A hajó pillérei között nem oldalkápolnákat találunk, mint a budapesti pálos templomnál, hanem csupán 165 centiméter mélységű oltárfülsze sorakoztak, mindegyik oldalon három-három, a mellékoltárok számára.

A keskenyebb szentélyhez az átmenetet egy előreugró pillérrel összeforrt háromnegyedes oszlop alkotja. A szentély boltszakaszait elválasztó pillérköteg előtt is ilyen háromnegyedes oszlopokat találunk. Ezek az oszlopok festői keretül szolgáltak a főoltárnak. A főoltár architektúrája felfokozottan vette át a templom, különösen a szentély oldalfalainak tagozódását. A főoltár retablója szélességével és magasságával a szentély hátfalát egészen betakarta, előtte a különálló menza a tabernákulummal, de ez már a tűzvész után hiányzott. A keretarchitektúra párkányán valószínűleg a Szentháromság szoborcsoportozata állt, az oszlopok mellett két oldalt egy-egy posztamensen szobrok helyezkedtek el. A főoltár oszlopai vörös márványból készültek. Hármás felépítésű keretarchitektúrájából az oszlopok kiléptek, a felettük levő törtvonalú párkányok élénk mozgalmat nyújtottak.

Az oltárfülsze mellékoltárai ideiglenes jellegűek voltak. Johann Berg freskókat festett a falra, amelyekhez sárgásbarna ívelt keretet csinált. A jobb oldalon az első Szent Ágoston, a középső Remete Szent Pál, a harmadik Szűz Mária családjának tiszteletére szolgált. A szószék az első pilléren nyugodott, bejárata a kolostor első emeleti folyosójáról nyílt.

A máriacsaládi kolostor a XVIII. században alkalmazott kolostorok típusát követte. Épülete rendszerint nagyobb templomot fogott össze, általában négyszögű udvar körül épült, melynek oldalmérete átlagosan 30–40 méter, és egyik oldalát a templom oltárhomlokzata vagy az ehhez csatlakozott belső szárny, rendszerint folyosó alkotja. Az udvari oldalon mind a négyfelől körülfutó folyosó a középkori kolostorok kerengőjének szerepét töltötte be. A máriacsaládi kolostor is ilyen volt.

A templomhoz csatlakozó kolostor kilenc ablaktengely szélességű déli szárnya 36,5 méter hosszú, három ablaktengelyes közepzalattal, törtvonalú ívelt szemöldökpárkányokkal, pillérekkel és falszalagokkal díszítve, keskeny övpárkányon emeleti és földszinti részt különít el egymástól. A főkapu eredetileg a rizalit közepén szimmetrikusan volt elhelyezve, melynek két oldalán kváderezett pillérek elé állított dór felszlopokkal volt szegélyezve, melyek timpanonos párkányzatot tartottak. Jelenleg a kaput két ablakkal kelet felé tolták, hogy a bejárat egyenesen a folyosóra nyíljon. A földszint falsíkja sávozott.

Nyolc ablakon még megmaradtak kovácsiparunk egykori remekei, az eredeti kosaras ablakrácsok. A kolostor többi szárnya már dísztelen, sima, csupán az övparkány osztja földszinti és emeleti részekre. A tíz ablaktengely szélességű, 44 méter hosszú keleti szárny sarkain két méternél valamivel nagyobb kiugrással egy-egy ablaktengely szélességű sarokrizalit lazítja föl a négyszög tömörségét és a tető merevségét. Az 54,60 méter hosszúságú északi szárny középtengelyébe 13,40 méter hosszúságban 7,5 méter széles két ablaktengelyes, emeletenként három-három ablakos, azonos magasságú ereszes tetős szárny-épület ékelődik, amelynek földszintjén a tágas refektórium, felette pedig a könyvtárterem állott. Az északi szárny sima falfelületét 36 ablak törte át, amelyek a földszinten mind finom kivitelezésű, apácaráccsal voltak ellátva. A kolostor udvarán mind a négy oldalon 2,55 méter széles folyosó húzódott, emeletenként 6–6 ablakosorral, összesen 72 ablakkal nézett az udvarra. A refektórium és a könyvtárterem előtt a folyosó 2,35 méterrel kiszökkent az udvar négyszögébe. Gyakorlatiasság vezette a tervezőt, hogy a torlódás elkerülése végett az ebédlőnek előteret adjon. A rendház két lépcsőháza két szoba szélességű, a déli folyosóval szemben, arra merőleges kétkarú elhelyezése erős keményfából készült, az idő és a használat még nem koptatta el. A második lépcsőház fele szélességben, négy szobával tovább az északi szárny végigfutó folyosója mellett, szintén időtálló fából készült.

(Folyt. köv.)

Sztyahula László

„Kis Mohács” a Gerecse szívében: a maróti csata (1526)

1526. szeptember 1-jén – három nappal a katasztrofális mohácsi csatavesztés és II. (Jagelló) Lajos magyar és cseh király halála után – az országba tört oszmán-török hódítók megkezdték véres győzelmük gyümölcseinek kíméletlen és módszeres betakarítását. I. Szulejmán szultán e szomorú szombati napon engedélyezte az akindzsiknek, hogy elhagyva a táborot teljesítsék fő feladatukat: tűzzel-vassal pusztítsák és rabolják, fosztogassák a környéket, lakosait részint legyilkolva, részint pedig rabszjóra fűzve.¹ A több tízezernyi létszámú könnyűlovás, martalóc hadak minden bizonnal még aznap nyeregbe szálltak, és sietve hozzakezdték mintegy szokásos hóhérmunkájuk elvégzéséhez; Baranya és Tolna vármegye nagy részét végigszáguldvá kegyetlen módon legázolták a vidéket, és elsősorban Mohács, Pécs, Bátaszék és Tolna térségében több tucat falut a földdel tettek egyenlővé. Maga a padisah, miután újabb magyar csoportosítások felbukkanására, illetve támadására várva négy napig táborozott a Mohácstól délnyugatra elterülő csatamezőn, csak másnap, szeptember 2-án, a török naptár zil-kade havának 24. napján indult meg a főerőkkel Buda felé, hogy – teljessé téve diadalát – birtokba vegye azt. Előnyomulása – a Tisza bal partján, Szeged közelében állomásozó Szapolyai János erdélyi vajda tétlenkedésének és talán az akindzsik folyamatos portyázásainak is köszönhetően – az egész út során zavartalan volt.² Szulejmán a Duna mentén haladva szeptember 11-én ért Kelenföldre és a következő napon, azaz pontosan két héttel a mohácsi vész után vonult be az ország – Mária királyné és a kormányzat a katasztrófát túlélt tagjai által – védtelenül, lényegében üresen, a győztesek kénye-kedvére hagyott székvárosába. A török uralkodó 10 napot töltött Budán, ahol a királyi palotában szállt meg. Pestet és Buda városát szinte azonnal felgyújtatta, így esténként a két elhamvadó település lángjainak fényei világították meg várbeli szálláshelyét. Két izben is kilátogatott a magyar királyok a közelben, egy órányira fekvő nyéki kastélyába, hogy vadásszon, és budai tartózkodása leginkább pihenéssel és lakomázással telt.³

Az akindzsik és a hozzájuk hasonló egyéb irreguláris lovascsapatok mindeközben szakadatlanul és nem csökkenő intenzitással rabolták, pusztították a Dunántúl keleti és középső részét, sőt, egyes előőr-

¹ I. Szulejmán szultán hadinaplója az 1526. évi, Magyarország elleni hadjáratról. (Ford. *Thúry József*.) In: Mohács emlékezete. A mohácsi csatára vonatkozó legfontosabb magyar, nyugati és török források. A csatahely régészeti feltárásának eredményei. A szövegeket válogatta *Kiss Károly*. Szerk., bevezetővel és jegyzetekkel ellátta *Katona Tamás*. Bp., 1987.³ (Bibliotheca Historica; a továbbiakban: ME) 168–180. (a továbbiakban: Szulejmán naplója) 176–177.; *Jászay Pál*: A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. I. Pest, 1846. (a továbbiakban: *Jászay*) 10–11.

² Szulejmán naplója, 176–177.; *Perjés Géza*: Mohács. Bp., 1979. (a továbbiakban: *Perjés*) 428–432.

³ Szulejmán naplója, 177.; *Ferdi efendi*: Törvényhozó Szulejmán szultán története. (Ford. *Thúry József*.) In: ME 220.; *Jászay*, i. m. 15–18.